

Więzienia w Polsce w okresie pandemii COVID-19. Kształtowanie się niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego w latach 2020–2021

ALDONA NAWÓJ-ŚLESZYŃSKI

ORCID: 0000-0001-5274-4245

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego

Abstrakt

Artykuł poświęcony jest próbie zdiagnozowania funkcjonowania zakładów karnych w czasie pandemii COVID-19. Autorka usiłowała odpowiedzieć na pytania, jakie zmiany wystąpiły w realizacji ustawowych zadań jednostek penitencjarnych w okresie szczególnym, jakim był czas zagrożenia pandemią, a także jak ona wpłynęła na kształtowanie się rozmiarów populacji więziennej oraz warunków egzystencji osób pozbawionych wolności na powierzchni celi mieszkalnej, którą w tym okresie zajmowały. Szczególnym przedmiotem zainteresowania badawczego autorki było ustalenie funkcjonowania niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego oraz niektórych patologicznych i niebezpiecznych zachowań więźniów w czasie pandemii. W tym celu autorka podjęła próbę porównania niektórych elementów związanych z prawem penitencjarnym w okresie przedpandemicznym, czyli w latach 2018–2019, z okresem pandemicznym, czyli w latach 2020–2021. Są to szczególnie: kształtowanie się rozmiarów populacji więziennej, wykonywanie kary pozbawienia wolności poza terenem zakładu karnego w systemie dozoru elektronicznego, uczestniczenie skazanych w resocjalizacyjnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności, stosowanie instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, kontakt skazanych ze światem zewnętrznym między innymi w postaci przepustek, zatrudnienia poza terenem zakładu karnego, przemieszczania się więźniów

pomiędzy jednostkami penitencyjnymi a sądami i prokuraturą, wykonywania najsurowszej kary dyscyplinarnej, częstotliwości zachowań dewiacyjnych więźniów zagrażających ich zdrowiu i życiu (samoagresja) oraz zagrażających bezpieczeństwu jednostek penitencyjnych i personelowi więziennemu, trybem opuszczania zakładów karnych przez osoby pozbawione wolności. Ocenie podlegało funkcjonowanie sądów penitencyjnych w okresie pandemii, które zmieniły tryb odbywania wokań sądowych z tradycyjnego na zdalny. Ustalenie pomiarów wymienionych zmiennych w dwóch okresach pozwoliło na sformułowanie niekiedy zaskakujących wniosków końcowych.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, wirus SARS-CoV-2, więzienie, rygory sanitarne w pandemii, rozmiary populacji więziennej, instytucje prawa karnego wykonawczego, wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, system programowanego oddziaływania, warunkowe zwolnienie z odbycia reszt kary, zaburzenia w zachowaniu więźniów, zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki penitencyjnej, zdalne posiedzenie sądu penitencyjnego

Wstęp

W latach 2020–2021 w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych skazani na karę pozbawienia wolności i tymczasowo aresztowani funkcjonowali podczas pandemii COVID-19. W tym okresie państwo i jego instytucje działały w warunkach reżimu sanitarnego, który był kształtowany prawem regulującym szczególne rozwiązania w zapobieganiu, przeciwdziałaniu i zwalczaniu pandemii¹. Osoby pozbawione wolności zaliczane są do grup społecznych szczególnie narażonych na zakażenie wirusem SARS-CoV-2, ponieważ są przetrzymywane w środowisku wysokiego ryzyka² — zakłady karne i areszty śledcze nie są przystosowane do epidemii na dużą skalę, a podstawowe środki ochronne takie jak dystans społeczny i zasady

¹ Ustawa z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 374); Ustawa z dnia 20 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 568); Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii w okresie od 20 marca do odwołania w związku z zakażeniem wirusem SARS-CoV-2 (Dz.U. z 2020 r. poz. 491 ze zm.).

² B. Stańdo-Kawecka, *Populacja więzienna w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19*, „Archiwum Kryminologii” 43, 2021, nr 2, s. 127.

higieny nie mogą być przestrzegane w takim samym stopniu jak poza tymi instytucjami³. Światowa Organizacja Zdrowia (dalej: WHO) podkreślała, że takie miejsca jak więzienia stwarzają o wiele większe ryzyko zakażenia COVID-19 niż życie na wolności. Miejsca te są zamkniętymi środowiskami, w których ludzie żyją obok siebie, w małej odległości. Fizyczne zdystansowanie się i izolacja w takich warunkach są praktycznie niemożliwe⁴.

Z dniem 20 marca 2020 roku na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej został ogłoszony do odwołania stan epidemii w związku z zakażeniem wirusem SARS-CoV-2⁵. Więziennictwo polskie już na początku 2020 roku podjęło przygotowania do zapobiegania tego typu zagrożeniom, Dyrektor Generalny Służby Więziennej w dniu 2 marca 2020 roku wydał bowiem zarządzenie nr 20/20 w sprawie powołania zespołu do koordynowania działań związanych z zagrożeniem epidemiologicznym w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej⁶. Do zadań zespołu należały koordynowanie działań podejmowanych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej oraz informowanie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej o sytuacji w jednostkach związanych z zagrożeniem epidemiologicznym. W marcu 2020 roku Centralny Zarząd Służby Więziennej w porozumieniu z Głównym Inspektorem Sanitarnym opracował algorytm postępowania w przypadku podejrzenia zakażenia koronawirusem. Algorytmy te niezwłocznie przekazano wszystkim okręgowym inspektoratom Służby Więziennej. Nawiązano ścisłą współpracę pomiędzy wojewódzkimi stacjami sanitarno-epidemiologicznymi i poszczególnymi okręgowymi inspektoratami Służby Więziennej oraz pomiędzy właściwymi miejscowo stacjami sanitarno-epidemiologicznymi i podległymi jednostkami penitencjarnymi Służby Więziennej. Szczegółowe regulacje prawne związane z pandemią

³ M. Niełaczna, *COVID-19 a funkcjonowanie polskiego więziennictwa*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 57, 2020, s. 90–91.

⁴ *Koronawirus: Sytuacja w więzieniach budzi poważne obawy. RPO do Służby Więziennej*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 4.04.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-sytuacja-w-wiezieniach-budzi-powazne-obawy> (dostęp: 4.04.2022).

⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 491.

⁶ Zarządzenie Nr 20/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 2 marca 2020 roku w sprawie powołania zespołu do koordynowania działań podejmowanych w związku z zagrożeniem epidemiologicznym w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, <http://tinyurl.com/5assu7zf>.

COVID-19 w zakładach karnych i aresztach śledczych zostały przybliżone w pracy zbiorowej *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*⁷. Analiza dotychczasowego prawa pokazuje, że zarówno skazani, jak i Służba Więzienna mają więc całkiem dobre narzędzia, aby racjonalnie reagować na stan epidemiologiczny, zapobiegać mu i minimalizować zasięg szkód w razie zakażenia⁸. Ponadto więziennictwo w tym czasie nie działało w próżni, znajdowało zainteresowanie i wsparcie ze strony instytucji strażniczych takich jak Helsińska Fundacja Praw Człowieka czy Rzecznik Praw Obywatelskich. W związku z ograniczaniem kontaktów zewnętrznych w miejscach pozbawienia wolności od połowy marca 2020 roku, w więzieniach zostały wstrzymane wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (KMPT). Ten jednak wprowadził kontrole w formie wideorozmów⁹.

Działanie więziennictwa w czasie epidemii było utrudnione. Role społeczne osób pozbawionych wolności i kadry Służby Więziennej zostały zmodyfikowane nakazami wynikającymi z potrzeb zapobiegania, przeciwdziałania i zwalczania epidemii. Dla więźniów oprócz ograniczeń wynikających z faktu uwięzienia dochodziły dodatkowe ograniczenia i obowiązki związane z epidemią.

Więzienie jest szczególnym miejscem funkcjonowania człowieka pozbawionego wolności. To najbardziej zagęszczona przestrzeń ludzkiej egzystencji. Funkcjonowanie człowieka na powierzchni 3m² w reżimie sanitarnym wymagało wysokich standardów samokontroli ze strony osób pozbawionych wolności i wyspecjalizowanej kontroli ze strony kadry penitencjarnej.

Wszechstronna ocena funkcjonowania więziennictwa w okresie pandemii COVID-19 jest szczególnie trudna. Jednym z aspektów oceny działania zakładów karnych i aresztów śledczych w okresie pandemii jest odpowiedź na pytanie: na ile reżim sanitarny, który miał przede wszystkim służyć zapewnieniu osobom pozbawionym wolności i kadrze więziennej

⁷ *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*, red. P. Ostaszewski, J. Klimczak., J. Włodarczyk-Madejska, Warszawa 2021, s. 169–177.

⁸ M. Nielaczna, *Funkcjonowanie zakładów karnych w czasie epidemii koronawirusa*, LEX/el.2020, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze-praktyczne/funkcjonowanie-zakladow-karnych-w-czasie-epidemii-470129851> (dostęp: 27.11.2022).

⁹ *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości...*, s. 175–176.

bezpieczeństwo zdrowotne, wpłynął również na kształtowanie się niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego? W tym celu autorka niniejszego opracowania podjęła próbę porównania funkcjonowania niektórych elementów związanych z tym prawem w okresach przedpandemicznym (lata 2018–2019) i pandemicznym (lata 2020–2021). Dotyczy to zwłaszcza: rozmiarów populacji więziennej, powierzchni celi mieszkalnej, na której funkcjonowali skazani w tych dwóch okresach, wykonywania kary pozbawienia wolności poza terenem zakładu karnego w systemie dozoru elektronicznego, uczestniczenia skazanych w resocjalizacyjnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności, stosowania instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym w postaci przepustek i zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego, korzystania z zezwoleń na nauczanie, szkolenie, zajęć terapeutycznych, kulturalno-oświatowych i sportowych organizowanych poza terenem zakładu karnego, zatrudnienia więźniów na zewnątrz zakładu karnego, przemieszczania skazanych i tymczasowo aresztowanych pomiędzy jednostkami penitencjarnymi lub jednostkami penitencjarnymi a sądami i prokuraturą, wykonania najsurowszej kary dyscyplinarnej w postaci umieszczenia w celi izolacyjnej na okres 28 dni, częstotliwości zdarzeń nadzwyczajnych w więzieniach, trybu opuszczania zakładu karnego przez osobę skazaną na zasadniczą karę pozbawienia wolności.

1. Rozmiary populacji więziennej w okresie pandemii COVID-19 oraz rozmiary powierzchni celi mieszkalnej, na której egzystowały osoby pozbawione wolności

1.1. Rozmiary i dynamika populacji więziennej w okresie pandemii (lata 2020–2021)

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że do podstawowych sposobów ograniczania epidemii w jednostkach penitencjarnych należy redukcja populacji więziennej¹⁰. Skutkuje ona zwiększeniem powierzchni, na której egzystują więźniowie, a zarazem stwarza warunki do stosowania zalecanego dystansu społecznego. Odpowiednia powierzchnia celi mieszkalnej ma jeszcze wiele innych walorów w psychospołecznym funkcjonowa-

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Populacja...*, s. 127.

niu skazanych, szczególnie w czasie stosowania ograniczeń i restrykcji w związku z zapobieganiem pandemii. Polska w 2019 roku znajdowała się w czołówce siedmiu państw Rady Europy o najwyższym współczynniku prizonizacji. W tym roku dla Polski wynosił on 190,1, natomiast średnia dla wszystkich krajów Rady Europy — 125,9¹¹. W Polsce po wybuchu pandemii nie zastosowano prewencyjnego zwolnienia osób pozbawionych wolności w celu zapobiegnięcia rozpowszechnieniu się pandemii na terenie jednostek penitencjarnych¹².

Możliwość pomniejszenia populacji więziennej stworzyły dwie ustawy wydane na początku pandemii. Na podstawie art. 14c ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczegółowych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych¹³ dyrektor zakładu karnego mógł wystąpić do sądu penitencjarnego z wnioskiem o udzielenie przerwy w karze skazanemu, jeśli w jego ocenie przyczyni się to do ograniczenia lub wyeliminowania epidemii. Natomiast ustawa z dnia 31 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowej¹⁴ dokonuje na podstawie art. 15 nowelizacji art. 43la § 1 k.k.w., rozszerzającej krąg skazanych, którzy mogli ubiegać się o wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Po nowelizacji tego przepisu skazany mógł ubiegać się o zezwolenie na odbywanie kary w tym systemie przy spełnieniu innych przesłanek, czyli jeżeli wysokość orzeczonej kary lub sumy kar niepodlegających łączeniu nie przekracza roku i sześciu miesięcy. Wpływ tych dwóch nowelizacji instytucji prawa karnego wykonawczego na rozmiary populacji więziennej zostanie omówiony w dalszej części opracowania.

Średnie rozmiary populacji więziennej w okresie przedpandemicznym i pandemicznym obrazuje tabela 1. Z danych wynika, że w latach pande-

¹¹ M.F. Aebi, M.M. Tiago, *SPACE I — 2019 — Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations*, Strasbourg 2020, https://wp.unil.ch/space/files/2023/05/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf (dostęp: 30.03.2022).

¹² B. Stańdo -Kawecka, *Populacja...*, s. 133.

¹³ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

¹⁴ Dz.U. z 2020 r. poz. 569.

micznych populacja więzienna ogółem zmniejszyła się średnio o 4,5%. Średnia populacji skazanych i ukaranych w latach pandemicznych była mniejsza niż w latach przed pandemią, natomiast średnia populacji tymczasowo aresztowanych była większa w latach pandemicznych niż w latach wcześniejszych.

Tabela 1. Populacja więzienna w Polsce w latach 2018–2019 (przed pandemią) i 2020–2021 (w czasie pandemii). Dane statystyczne według średnich z badanych lat

Okres		Skazani		Tymczasowo aresztowani		Ukarani		Razem	
		ḡ	%	ḡ	%	ḡ	%	ḡ	%
2018	przed	65 680,6	88,7	7429,3	10,0	965,8	1,3	74 075,7	100
2019	pandemią	65 294,8	87,6	8356,0	11,2	917,0	1,2	74 567,8	100
2020	w czasie	61 076,2	86,3	8911,2	12,6	765,4	1,1	70 752,8	100
2021	pandemii	61 648,1	86,6	8711,5	12,2	852,8	1,2	71 212,4	100

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

W celu zaobserwowania tendencji kształtowania się rozmiarów i dynamiki poszczególnych grup osób pozbawionych wolności w latach pandemicznych niezbędne było rozdzielanie danych na poszczególne miesiące w latach 2020 i 2021 (tabele 2a i 2b). W pierwszym roku pandemii obserwuje się następujące tendencje rozwojowe i dynamikę populacji więziennej: spadek liczebności populacji więziennej ogółem z 75 104 w styczniu 2020 roku do 68 094 w grudniu tego roku, to jest o 9,6%; w tym samym roku następuje wyraźny spadek skazanych na karę pozbawienia wolności z 65 594 w styczniu do 58 487 w grudniu tego roku, to jest o 10,8%, jak również spadek populacji ukaranych z 975 osób w styczniu 2020 roku do 715 w grudniu tego roku, czyli o 26,7%. W pierwszym roku pandemii następuje wzrost populacji tymczasowo aresztowanych z 8535 w styczniu tego roku do 8892 w grudniu 2020 roku, czyli o 4,2% (zob. tabela 2a).

W drugim roku pandemii (2021) następuje wzrost populacji więziennej ogółem z 68 852 w styczniu do 71 874 w grudniu, to jest o 4,4%, i wzrost liczby skazanych na karę pozbawienia wolności z 59 163 w styczniu do 62 644 w grudniu 2021 roku, czyli o 5,9%. W drugim roku pandemii zaobserwowano spadek populacji tymczasowo aresztowanych o 3,3% oraz spadek liczby ukaranych o 18,4% (zob. tabela 2b).

Z przedstawionych danych wynika wniosek, że w okresie pandemii w dynamice populacji więziennej zauważyć można liczne procesy i tendencje rozwojowe różnych grup penitencjarnych więźniów. Niepokoić może wzrost ogólnej populacji więziennej w 2021 roku, to jest drugim roku pandemii, w stosunku do 2020 roku, jako że w badanych latach wzrastała liczba skazanych odbywających karę w systemie dozoru elektronicznego (dalej: SDE) oraz w tym czasie istniała możliwość pomniejszenia populacji więziennej na podstawie art. 14c ustawy z dnia 2 marca 2020 roku¹⁵. W okresie pandemii oczekiwano redukcji populacji więziennej, co miało służyć zapobieganiu ewentualnemu rozpowszechnianiu pandemii w zakładzie karnym, a nade wszystko zachowaniu dystansu społecznego, który zalecały służby sanitarne. Ponadto w warunkach mniej zaludnionego więzienia łatwiej jest funkcjonować zarówno więźniom, jak i funkcjonariuszom więziennym. Przestrzeganie dyscypliny przez tych pierwszych umożliwia uniknięcie restrykcji dyscyplinarnych, które mogą osiągnąć poziom traktowania nieludzkiego lub poniżającego¹⁶.

Tabela 2a. Struktura populacji więziennej w 2020 roku

Miesiące	Skazani	Tymczasowo aresztowani	Ukarani	Razem
I	65 594	8535	975	75 104
II	66 123	8840	901	75 864
III	65 012	8403	739	74 154
IV	62 636	8285	657	71 578
V	60 981	8710	683	70 374
VI	60 195	8937	762	69 894
VII	59 504	9108	763	69 375
VIII	58 827	9291	694	68 812
IX	58 795	9466	804	69 065
X	58 482	9312	744	68 538
XI	58 278	9154	748	68 180
XII	58 487	8892	715	68 094

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

¹⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

¹⁶ B. Stańdo-Kawecka, *Populacja...*, s. 128.

Tabela 2b. Struktura populacji więziennej w 2021 roku

Miesiące	Skazani	Tymczasowo aresztowani	Ukarani	Razem
I	59 163	8788	901	68 852
II	60 371	8866	880	70 117
III	61 459	8856	982	71 297
IV	61 629	8765	924	71 318
V	61 783	8716	876	71 375
VI	62 119	8595	925	71 639
VII	62 516	8564	886	71 966
VIII	62 347	8728	832	71 907
IX	61 860	8638	793	71 291
X	61 827	8775	789	71 391
XI	62 053	8757	741	71 551
XII	62 644	8495	735	71 874

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

1.2. Powierzchnia celi mieszkalnej przypadająca na jednego więźnia w oddziale mieszkalnym w latach 2018–2021

Polska gwarantuje więźniom jedną z najniższych minimalnych powierzchni celi mieszkalnej wśród krajów Rady Europy¹⁷, która wynosi 3 m² (art. 110 § 2 k.k.w.). W szczególnych okolicznościach skazany może być umieszczony w celi mieszkalnej, w której powierzchnia przypadająca na skazanego wynosi poniżej 3 m², nie mniej jednak niż 2 m² (art. 110 § 2a–i k.k.w.). W historii polskiego więziennictwa prawo do powierzchni celi mieszkalnej było różnicowane — na przykład kobiety miały prawo do większej powierzchni mieszkalnej niż mężczyźni, a odbywający karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego korzystali z większej powierzchni niż ci odbywający karę w zakładzie półotwartym lub otwartym¹⁸.

¹⁷ A. Nawój-Śleszyński, *Prawo osób uwieczonych do minimalnej powierzchni celi mieszkalnej w ich statucie prawnym i praktyce w latach 1989–2018*, [w:] *Polski system penitencjarny w stulecie odzyskania niepodległości*, red. T. Bulenda, A. Nawój-Śleszyński, Warszawa 2020, s. 287.

¹⁸ *Ibidem*, s. 275, 277.

Tabela 3. Rzeczywista powierzchnia celi mieszkalnej przypadająca na jedną osobę pozbawioną wolności w oddziale mieszkalnym w latach 2018–2021

Okres		Średnia m ² na osobę
2018	przed pandemią	3,28
2019		3,22
2020	w czasie pandemii	3,41
2021		3,43

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Podczas epidemii osoby pozbawione wolności korzystały z powierzchni celi w oddziałach mieszkalnych nieco powyżej ustawowej normy. Mimo wszystko nie jest to jednak powierzchnia mieszkalna, w której więźniowie mogliby zachowywać dystans społeczny, zwłaszcza w celach wieloosobowych. Zwiększenie powierzchni celi mieszkalnej było postulatem zgłaszanym już od wielu lat przez między innymi: CPT¹⁹, RPO i penitencjarystów polskich na kongresach i sympozjach penitencjarnych. W latach pandemii Służba Więzienna nie zastosowała prewencyjnego zwalniania niektórych grup więźniów, które umożliwiłoby im funkcjonowanie w bardziej komfortowych warunkach, sprzyjających przestrzeganiu rygoru sanitarnego.

2. Kształtowanie się niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego w okresie pandemii COVID-19 w latach 2020–2021 w świetle statystyki penitencjarnej

2.1. Wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego w latach 2018–2021

Wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego w badanych latach wykazywało tendencję wzrostową (tabela 4).

¹⁹ Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment). W 1996 roku komitet zalecił polskiemu rządowi, aby zapewnił więźniom 4 m² powierzchni mieszkalnej, a docelowo 7 m²; A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce — przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 244.

Tabela 4. Skazani w systemie dozoru elektronicznego w latach 2018–2021 (przed pandemią i w czasie pandemii)

Lata		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2018	przed pandemią	4698	4840	5103	5164	5058	4929	4831	4684	4724	4755	4853	4853
2019		4647	4738	4904	5034	4957	5055	4811	4727	4698	4786	4787	4873
2020	w czasie pandemii	4710	4969	4803	4308	4126	4398	4554	4635	4820	5223	5561	5768
2021		6005	6399	6812	7096	7169	7162	7170	6838	6854	6907	6987	7088

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Szczególny wzrost liczby osób odbywających karę pozbawienia wolności w SDE obserwuje się pod koniec roku 2020, to jest pierwszego roku pandemii, kiedy to w październiku po raz pierwszy liczba ta przekroczyła 5000, by w styczniu 2021 osiągnąć 6000, a już pod koniec tego roku — 7088. Jednak maksymalna pojemność tego systemu wynosząca 8000 miejsc nie została wykorzystana. Wolor tego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności w sytuacji epidemii był nieoceniony; można sobie wyobrazić wzrost zagęszczenia zakładów karnych, gdyby do obecnego stanu osobowego jednostek penitencjarnych dokwaterować 7088 więźniów. Nowelizacja art. 431a k.k.w. ustawą z dnia 31 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach²⁰ rozszerzyła krąg osób pozbawionych wolności mogących się ubiegać o zezwolenie odbywania kary pozbawienia wolności w SDE, jeżeli wobec nich orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku i sześciu miesięcy (dotychczas jednego roku).

²⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 568.

2.2. Zaangażowanie więźniów w proces resocjalizacyjny w latach 2018–2021

Pomiarowi zaangażowania skazanych na karę pozbawienia wolności w proces resocjalizacji może służyć wiele wskaźników. Dwa z nich mogą być szczególnie pomocne: uczestnictwo w systemach wykonywania kary pozbawienia wolności o dużym potencjale resocjalizacyjnym, to jest systemie programowanego oddziaływania i terapeutycznym, oraz zakończenie pobytu w zakładzie karnym w wyniku warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, czyli opuszczenie zakładu karnego w następstwie zastosowania tej instytucji.

2.2.1. Uczestnictwo osób pozbawionych wolności w różnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 2018–2019 i 2020–2021

Czas pandemii nie zwolnił Służby Więziennej z oferowania więźniom oddziaływań penitencjarnych, które służyłyby ich resocjalizacji i powstrzymaniu ich przed powrotem do przestępstwa. Zadania związane ze szczególną ochroną więźniów, ich rodzin oraz kadry penitencjarnej polegające na zapobieganiu i zwalczaniu pandemii mogły modyfikować realizację celów resocjalizacyjnych kary pozbawienia wolności. Jednym z przejawów angażowania się więźniów w proces resocjalizacyjny było szczególnie ich uczestnictwo w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemach programowanego oddziaływania i terapeutycznym.

Dane statystyczne zawarte w tabeli 5 wskazują, że uczestnictwo osób pozbawionych wolności w systemie programowanego oddziaływania w okresie pandemicznym obniżyło się w stosunku do okresu przedpandemicznego. Spadek ten jest wyraźny zwłaszcza gdy porówna się rok 2018 z rokiem 2021 (2018 — 52,1%, 2021 — 42,8%). Trudno ocenić, czy jest to następstwem już wcześniej występującej tendencji spadkowej²¹, czy warunków wykonywania kary pozbawienia wolności w czasie pandemii. Odsetek kar wykonywanych w systemie terapeutycznym nieco spadł

²¹ Por. A. Nawój-Śleszyński, *Rozmiary i zróżnicowanie populacji więziennej w Polsce w okresie obowiązywania ustawodawstwa karno-wykonawczego z 1997 r.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019, s. 164, tabela 8. *Populacja skazanych i ukaranych w trzech systemach wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 1998–2017.*

Tabela 5. Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych w różnych systemach w latach 2018–2019 i 2020–2021

System wykonywania kary pozbawienia wolności	Okres przed pandemią				Okres pandemii			
	2018		2019		2020		2021	
	n	%	n	%	n	%	n	%
zwykły	25 293	39,0	27 517	41,9	26 385	44,6	29 628	46,7
programowanego oddziaływania	33 800	52,1	32 303	49,2	27 420	46,3	27 136	42,8
terapeutyczny	4781	7,4	4940	7,5	4225	7,1	4971	7,8
Inne*	970	1,5	850	1,3	1169	2,0	1644	2,6

* osoby oczekujące na pierwszą decyzję klasyfikacyjną

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

w 2020 roku w stosunku do okresu przedpandemicznego, a w 2021 roku wzrósł do 7,8%, co było jednym z najlepszych wyników od roku 1998²².

2.2.2. Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary w latach 2018–2019 i 2020–2021

Odsetek skazanych, którym sąd penitencjarny udzielił warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, może być miarą skuteczności oddziaływań w toku wykonywania kary pozbawienia wolności. Im wyższy odsetek skazanych otrzymujących warunkowe zwolnienie, tym większe prawdopodobieństwo, że zaangażowali się oni w proces resocjalizacyjny, który „zaowocował” pozytywną prognozą kryminologiczno-społeczną, stanowiącą podstawę udzielenia przez sąd penitencjarny warunkowego zwolnienia.

Funkcjonowanie skazanego w warunkach pandemii mogło nie sprzyjać realizacji resocjalizacyjnych celów wykonywania kary pozbawienia wolności kosztem zabiegów związanych z reżimem sanitarnym. Jest to jednak tylko hipoteza — dane są zawarte w poniższych tabelach.

²² *Ibidem*, s. 184.

Tabela 6. Wnioski o warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary rozpatrzone przez sąd penitencjarny w latach 2018–2021

Okres		Wnioski ogółem	%	Wynik rozpatrzenia			
				pozytywny		negatywny	
				n	%	n	%
2018	przed pandemią	30 296	100	8554	28,2	21 742	71,8
2019		28 026	100	7087	25,3	20 939	74,7
2020	w czasie pandemii	25 762	100	6158	23,9	19 604	76,1
2021		23 028	100	4963	21,6	18 065	78,4

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Częstotliwość korzystania przez skazanych z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary w okresie pandemii jest mniejsza niż w okresie przedpandemicznym. Średnio w okresie przedpandemicznym korzystało z tej instytucji 26,7%, a w okresie pandemicznym — 22,8%.

Dane statystyczne zawarte w tabeli 7 wskazują, że w badanych okresach istniała tendencja spadkowa w przypadku odsetka więźniów korzystających z warunkowego zwolnienia na wniosek dyrektora zakładu karnego, a wzrostowa przy udzielaniu ich przez sąd na wniosek skaza-

Tabela 7. Skazani warunkowo zwolnieni z odbycia reszty kary w zależności od wnioskodawcy

Wnioskodawca	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	%	n	%	n	%	n	%
dyrektor zakładu karnego	4680	54,7	3309	46,7	2543	41,3	1541	31,0
prokurator, sąd	2	0,0	2	0,0	4	0,1	1	0,0
sądowy kurator	8	0,1	7	0,1	9	0,1	6	0,1
skazany, obrońca, pełnomocnik	3864	45,1	3769	53,2	3602	58,5	3425	68,9
z urzędu przez sąd	5	0,1	1	0,0	0	0,0	0	0,0
Razem	8559	100,0	7088	100,0	6158	100,0	4973	100,0

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

nych. Największe zróżnicowanie obserwuje się w latach pandemicznych, szczególnie w drugim roku pandemii.

2.3. Kontakt więźniów ze światem zewnętrznym w czasie pandemii

2.3.1. Korzystanie z przepustek, zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu karnego oraz widzeń bez dozoru poza zakładem karnym na czas nieprzekraczający 30 godzin

W czasie pandemii Służba Więzienna zobowiązana była do racjonalnego ograniczania kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym. Środek ten nie mógł prowadzić do niehumanitarnego lub poniżającego traktowania osób pozbawionych wolności²³. Ograniczenia kontaktów skazanych z rodziną i światem zewnętrznym w czasie pandemii miało na celu zapobieganie, przeciwdziałanie i zwalczanie COVID-19. Obejmowały one wówczas: zakaz i ograniczenie widzeń z rodziną bądź realizowanie ich z zachowaniem reżimu sanitarnego, wstrzymanie lub ograniczenie zatrudnienia wewnątrz więzienia lub poza jego terenem, wstrzymanie przepustek i zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru na czas nieprzekraczający 14 dni, zezwoleń na widzenie bez dozoru poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania na okres nieprzekraczający 30 godzin, wstrzymanie zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego typu półotwartego lub otwartego w celu uczestnictwa w nauczaniu, szkoleniu, udziału w zajęciach terapeutycznych organizowanych poza terenem zakładu karnego, udziału w grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych, uczenia się oraz konsultacji i zdawania egzaminów poza obrębem zakładu karnego. Zapobieganiu zakażeniom SARS-CoV-2 służyło ograniczenie transportu osób pozbawionych wolności pomiędzy jednostkami penitencjarnymi oraz pomiędzy jednostkami penitencjarnymi a sądami, prokuraturą czy policją. W dalszej części opracowania przybliżone zostaną rozmiary ograniczania kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym w celu porównania liczby więźniów korzystających z tych kontaktów w okresach przedpandemicznym i pandemicznym.

Kontakty więźniów ze światem zewnętrznym w różnej postaci uległy zubożeniu, ograniczeniu lub zaniknięciu w okresie covidowym. Od

²³ M. Niełacna, *COVID-19 a funkcjonowanie...*, s. 93.

19 marca 2020 roku we wszystkich polskich więzieniach wstrzymano widzenia, kontakty z rodziną realizowano przez telefon i internet²⁴. Widzenia przywracano w sytuacjach spadku zakażeń i ustabilizowania przez pewien czas sytuacji epidemiologicznej, odbywały się wówczas w szczególnym reżimie sanitarnym. Od początku pandemii ograniczono lub wstrzymano korzystanie przez więźniów z przepustek i zezwoleń na widzenie bez dozoru poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub godną zaufania na okres nieprzekraczający 30 godzin (tabela 8). W tym okresie skazani w ograniczonym zakresie korzystali z zezwoleń na nauczanie, szkolenie, zajęcia terapeutyczne i kulturalno-oświatowe oraz sportowe organizowane poza terenem zakładu karnego typu półotwartego i otwartego (tabela 9).

Z tabeli 8 wynika, że od drugiego kwartału 2020 roku do czwartego kwartału 2021 roku nie udzielano skazanym przepustek z zakładów karnych typu półotwartego (art. 91 pkt 7 k.k.w.) i otwartego (art. 92 pkt 9 k.k.w.), zezwoleń na widzenie się poza zakładem karnym do 30 godzin (art. 138 § 1 pkt 7 k.k.w.) oraz zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni (art. 138 § 1 pkt 8 k.k.w.). Od tej zasady pojawiały się niewielkie odstępstwa w drugiej połowie 2021 roku, kiedy to w trzecim kwartale 19 osób skorzystało z widzeń bez dozoru poza obrębem zakładu karnego do 30 godzin, a w czwartym kwartale — 106 osób. Ponadto w ostatnim kwartale 29 skazanym zezwolono na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni. W badanym okresie pandemicznym skazani korzystali z zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego na pięć dni ze względów losowych (art. 141a § 1 k.k.w.). Częstotliwość udzielania tego rodzaju zezwoleń była w okresie pandemii dwa razy mniejsza niż w okresie przedpandemicznym. W okresie pandemicznym większość tych zezwoleń była realizowana pod konwojem funkcjonariusza Służby Więziennej lub osoby godnej zaufania. W okresie pandemii tylko jeden skazany otrzymał zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na 14 dni w okresie sześciu miesięcy przed końcem kary (art. 165 § 2 k.k.w.).

Brak kontaktów osób pozbawionych wolności przede wszystkim z rodziną w wyniku wstrzymania przepustek i zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego nie było przyczyną zachowań protestacyjnych, zbiorowych wystąpień, które byłyby zarejestrowane w latach pandemii (2020–2021).

²⁴ *Bezpieczeństwo przede wszystkim*, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 4, s. 8–9.

Tabela 8. Więźniowie korzystający z przepustek i zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu karnego w okresach przedpandemicznym i pandemicznym

Poz.	Podstawa prawna przepustki, zezwolenia	Okres przedpandemiczny								Okres pandemiczny							
		2018				2019				2020				2021			
		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV		
1.	art. 91 pkt 7	585	873	787	728	467	495	420	434	235	0	0	0	0	0	0	
2.	art. 92 pkt 9	631	693	653	559	482	429	369	373	253	0	0	0	0	0	1	
3.	art. 138 § 1 pkt 7	3297	3482	3459	3202	2747	2519	2359	2478	1892	0	0	0	0	19	106	
4.	art. 138 § 1 pkt 8	2359	2746	2624	2490	2024	1944	1756	1762	1275	0	0	0	0	0	29	
5.	art. 141 a § 1	635	570	867	715	685	680	697	600	430	213	290	249	289	327	361	
6.	art. 165 § 2	49	66	53	43	37	27	25	23	22	0	0	0	0	1	0	

Legenda

Poz. 1. — przepustka z zakładu karnego typu półotwartego (14 dni w roku)

Poz. 2. — przepustka z zakładu karnego typu otwartego (28 dni w roku)

Poz. 3. — zezwolenie na widzenie się bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin

Poz. 4. — zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni

Poz. 5. — zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na okres 5 dni ze względów losowych

Poz. 6. — zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego do 14 dni w okresie 6 miesięcy przed końcem kary

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Fakt ten jednak był dotkliwie odczuwany przez więźniów i ich rodziny, którzy kierowali liczne skargi w tej sprawie do Rzecznika Praw Obywatelskich²⁵. Rzecznik Praw Obywatelskich w piśmie skierowanym do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej zaproponował następujące rozwiązanie, które służyłoby w jakimś stopniu realizacji postulatów więźniów: „Kompromisem między koniecznością opanowania transmisji wirusa a realizacją celów kary pozbawienia wolności może być wprowadzenie zasady testowania osadzonych przed wyjściem i po powrocie z przepustki, bądź też stosowanie kwarantanny dla powracających do zakładu karnego”²⁶. Służba Więzienna nie podjęła się tych proponowanych działań ze względu na brak możliwości ich realizacji²⁷.

Zezwolenia na korzystanie przez skazanych z możliwości nauczania, szkolenia, zajęć terapeutycznych, zajęć kulturalno-oświatowych w formie grupowej poza terenem zakładu karnego niezależnie od typu zakładu karnego nie zostały wstrzymane, ale ograniczone w dużej mierze (tabela 9). Najczęściej skazani korzystali z zezwoleń na udział w zajęciach grupowych k-o i sportowych poza terenem zakładu karnego (art. 91 pkt. 4 k.k.w.). Żaden skazany nie skorzystał ze zezwolenia na naukę poza obrębem zakładu karnego w czasie pandemii (art. 131 § 2 k.k.w.).

Zakres ograniczeń kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym poszerzają ograniczenie zatrudnienia więźniów poza terenem zakładu karnego oraz transportów realizowanych przez Służbę Więzienną i Policję.

2.3.2. Zatrudnienie więźniów na zewnątrz zakładów karnych w pandemii

Na mocy wytycznych WHO, Podkomitetu Zapobiegania Torturom ONZ (SPT), Komitetu do spraw Przeciwdziałania Torturom, Nieludzkiemu, Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) i Głównego Inspektora Sanitarnego (GIS), więziennictwo zostało zobowiązane do racjonalne-

²⁵ *Co z przepustkami więźniów w czasie pandemii. Rzecznik pyta Służbę Więzienną*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 5.01.2022 roku, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-pandemia-wiezniowie-przepustki-sw> (dostęp: 5.01.2022).

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Pismo Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 19.01.2022, BP.414.6.2022, https://bip.brpo.pl/sites/default/files/2022-01/Odpowiedz_SW_19.01.2022.pdf (dostęp: 4.04.2022).

Tabela 9. Więźniowie korzystający z zezwoleń na nauczanie, szkolenie, zajęcia terapeutyczne, kulturalno-oświatowe i sportowe organizowane poza terenem zakładu karnego w latach przedpandemicznych i pandemicznych

Poz.	Podstawa prawna przepustki, zezwolenia	Okres przedpandemiczny								Okres pandemiczny							
		2018				2019				2020				2021			
		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV		
1.	art. 91 pkt 3	441	615	646	498	362	478	521	466	124	58	101	4	80	183	113	
2.	art. 91 pkt 4	3624	5274	4746	3787	3091	4428	3839	3245	2175	0	96	39	369	727	1652	
3.	art. 92 § 1 pkt 3	109	97	66	60	55	55	44	35	31	6	3	1	1	3	5	
4.	art. 92 pkt 4	372	492	432	414	284	410	385	373	225	0	20	12	32	61	137	
5.	art. 92 pkt 5	311	427	294	239	186	204	193	112	76	0	0	10	6	6	5	
6.	art. 131 § 2	9	11	21	48	17	11	8	6	10	0	0	0	0	0	0	

Legenda

- Poz. 1 — zezwolenie na nauczanie, szkolenie oraz zajęcia terapeutyczne poza zakładem karnym typu półotwartego
Poz. 2 — zezwolenie na udział w zajęciach grupowych kulturalno-oświatowych i sportowych poza zakładem karnym typu półotwartego
Poz. 3 — zezwolenie na nauczanie, szkolenie oraz zajęcia terapeutyczne organizowane poza zakładem karnym typu otwartego
Poz. 4 — zezwolenie na grupowe zajęcia kulturalno-oświatowych i sportowych poza zakładem karnym typu otwartego
Poz. 5 — zezwolenie na udział w zajęciach grupowych kulturalno-oświatowych i sportowych poza zakładem karnym typu otwartego
Poz. 6 — zezwolenie na naukę w szkołach poza obrębem zakładu karnego

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

go ograniczania kontaktów skazanych i tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym w czasie pandemii. Kontakty te miały różną formę i postać, jedną z których była praca osób pozbawionych wolności poza terenem zakładu karnego.

Tabela 10. Zatrudnienie osób pozbawionych wolności poza terenem zakładu karnego

Miesiące	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	WD	n	WD	n	WD	n	WD
I	6362	100,00	8036	100,00	7795	100,00	3544	100,00
II	6533	102,69	7931	98,69	7835	100,51	3987	112,50
III	6631	104,23	7893	98,22	7197	118,00	4382	123,65
IV	7039	110,64	7841	97,57	5906	75,77	4609	130,05
V	7513	118,09	7912	98,46	4997	64,11	5273	148,79
VI	7927	124,60	7998	99,53	4362	55,96	5964	168,28
VII	8244	129,58	8076	100,50	4081	52,35	6569	185,36
VIII	8441	132,68	7918	98,53	3782	48,52	7381	208,27
IX	8581	134,88	7830	97,44	4094	52,52	7914	223,31
X	8368	131,53	7889	98,17	4101	52,61	8553	241,34
XI	8394	131,94	7959	99,04	3760	48,24	8504	239,95
XII	8249	129,66	7816	97,26	3507	44,99	8639	243,76

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Z danych statystycznych (tabela 10) wynika, że z chwilą ogłoszenia stanu epidemiologicznego na terenie kraju w związku z możliwością zakażenia się wirusem SARS-CoV-2 więziennictwo od marca 2020 roku zaczęło ograniczać zatrudnienie zewnętrzne skazanych z 7197 wówczas do 3507 w grudniu tegoż roku. W następnym roku epidemii, począwszy od stycznia 2021, zatrudnienie zewnętrzne wzrosło z 3544 osób do 8639 w grudniu. Fakt ten świadczy o tym, że Służba Więzienna wypracowała bezpieczne sposoby zatrudnienia zewnętrznego, które nie spowodowało transmisji zakażenia na teren zakładu karnego, a później rozpowszechnienia go w społeczności więziennej. Więziennictwo nie wstrzymało zatrudnienia wewnątrz i na zewnątrz zakładów karnych, jedynie je ogra-

niczyło, by w drugim roku pandemii przybliżyć je do poziomu z okresu przedpandemicznego.

2.3.3. Transporty osób pozbawionych wolności w latach przedpandemicznych i pandemicznych

Przemieszczanie osób pozbawionych wolności pomiędzy jednostkami penitencjarnymi, transportowanie ich do sądów czy prokuratury mogło być źródłem zagrożenia epidemicznego i groziło rozpowszechnianiem się wirusa SARS-CoV-2, dlatego też od samego początku pandemii ograniczono do niezbędnych przypadków przenoszenie skazanych pomiędzy jednostkami penitencjarnymi²⁸.

Tabela 11. Transport osób pozbawionych wolności w latach 2018–2021

Okres N		Ogółem N	Realizatorzy transportów	
			Służba Więzienna n	Policja n
2018	przed pandemią	103 312	86 915	16 397
2019		102 087	85 130	16 957
2020	w czasie pandemii	77 958	65 219	12 739
2021		98 204	83 835	14 369

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Z zestawienia zawartego w tabeli 11 wynika ogólny wniosek, że w pierwszym roku pandemii (2020) nastąpił spadek liczby osób transportowanych ogółem o 23,6% w stosunku do roku poprzedniego w okresie przedpandemicznym oraz spadek liczby osób transportowanych w tym okresie przez Służbę Więzienną o 23,2% oraz Policję o 36,2%. W następnym roku epidemii, czyli 2021, następuje wzrost liczby osób transportowanych ogółem o 26,0%, transportowanych przez Służbę Więzienną o 28,5% i przez Policję o 12,7% w stosunku do pierwszego roku pandemii. Zarejestrowana tendencja dynamiki transportowania osób pozbawionych wolności w okresie pandemii jest prawdopodobnie wyrazem tego, że więziennictwo

²⁸ Pismo Sekretarza Stanu do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 1 kwietnia 2020 roku, DWOiP-II.53.1.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedz%20MS%2C%201.04.2020.pdf> (dostęp: 4.04.2022).

coraz lepiej funkcjonuje w okresie zagrożenia epidemiologicznego dzięki przestrzeganiu reżimu sanitarnego i dostosowanie go do zmieniających się warunków zagrożenia epidemiologicznego (kolejnych fal epidemii).

2.4. Wykonywanie kary dyscyplinarnej umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni w latach 2018–2021

Najsurowszą karą dyscyplinarną, którą przewiduje art. 143 § 1 pkt 8 k.k.w., jest kara umieszczenia więźnia w celi izolacyjnej na okres 28 dni. Karę tę można wymierzyć skazanemu, który popełnił przekroczenie naruszające w poważnym stopniu obowiązującą w zakładzie karnym dyscyplinę i porządek. Częstotliwość stosowania tej kary może być wyrazem poziomu porządku, dyscypliny, bezpieczeństwa wewnątrzwięziennego oraz atmosfery wychowawczej panującej w jednostce penitencjarnej. Z zestawienia zawartego w tabeli 12 wynika, że odsetek stosowania tej kary wobec więźniów był niższy w okresie pandemicznym (2020–2021) niż przedpandemicznym (2018–2019), za wyjątkiem grupy tymczasowo aresztowanych. Najczęściej tej kary doświadczali skazani młodociani, następnie tymczasowo aresztowani, recydywiści penitencjarni, a najrzadszej skazani odbywający karę po raz pierwszy. Ogólnie można stwierdzić, że podczas pandemii funkcjonowanie więźniów w reżimie sanitarnym, w którym obowiązywały dodatkowe nakazy, zakazy i płynące z nich utrudnienia, nie burzyło w zakładach karnych i aresztach śledczych ładu, porządku i dyscypliny.

Tabela 12. Wykonywanie kary dyscyplinarnej umieszczenia w celi izolacyjnej w latach 218–2021

Grupa klasyfikacyjna	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	%	n	%	n	%	n	%
M	251	31,77	213	27,70	140	24,87	86	14,36
P	1288	4,80	1119	4,17	969	4,14	835	3,46
R	2088	5,67	1951	5,25	1724	5,10	1673	4,52
TA	434	5,90	415	4,88	466	5,36	482	5,67

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

2.5. Zaburzenia w zachowaniu osób pozbawionych wolności w okresie pandemii — częstotliwość zachowań autoagresywnych

Autoagresja więźniów należy do charakterystycznych zaburzeń w ich zachowaniu podczas funkcjonowania w warunkach izolacji penitencjarnej. Może przybierać postać emocjonalną lub instrumentalną²⁹. Funkcjonowanie w warunkach trudnych, jaką jest izolacja więzienna wzmocniona rygorami wynikającymi z obostrzeń sanitarnych, miało potencjał, by sprzyjać generowaniu zachowań samoagresywnych. W związku z tym postanowiono odpowiedzieć na pytanie: czy fakt funkcjonowania skazanych w więzieniu w czasie pandemii różnicuje częstotliwość występowania tych zachowań w stosunku do okresu przedpandemicznego?

Tabela 13. Zachowania autoagresywne osób pozbawionych wolności w okresie przedpandemicznym i pandemicznym

Lata		Odmowa przyjmowania pokarmów		Samouszkodzenia		Usiłowanie samobójstwa	
		n	współczynnik na 10 000	n	współczynnik na 10 000	n	współczynnik na 10 000
2018	przed pandemią	5	0,69	13	1,80	191	26,45
2019		1	0,13	16	2,15	198	26,71
2020	w czasie pandemii	2	0,29	23	3,39	119	17,52
2021		11	1,53	18	2,50	149	20,73

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

W badanych okresach funkcjonowania więźniów najczęstszą formą zachowań autoagresywnych były próby samobójcze (tabela 13). Zachowania te skazani przejawiali częściej w okresie przedpandemicznym niż pandemicznym. Skazani częściej dokonywali samouszkodzeń i odmawiali przyjmowania posiłków w okresie pandemii. Ustalenie związku tych zachowań z funkcjonowaniem więźniów w dwóch różnych okresach (pandemicznym i przedpandemicznym) wymagałoby odrębnych badań empi-

²⁹ M. Jadeszko, *Zjawisko autoagresji wśród osób pozbawionych wolności*, [w:] *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia kary pozbawienia wolności*, red. S. Grzesiak, Warszawa 2020, s.182.

rycznych. Należy jednak zwrócić uwagę na dane statystyczne, z których wynika, że zarówno w okresie przedpandemicznym, jak i pandemicznym uczestnictwo w podkulturze przestępczej i presja podkultury więziennej na ogół nie były przyczyną zachowań autoagresywnych więźniów. Częściej niż działalność sądów i prokuratury zachowania te wywoływała działalność administracji więziennej.

2.6. Zgony osób pozbawionych wolności podczas izolacji penitencjarnej w latach 2018–2021

Tabela 14. Zgony osób pozbawionych wolności w okresie przedpandemicznym i pandemicznym

Okres		N	%
2018	przed pandemią	171	0,24
2019		159	0,22
2020	w czasie pandemii	174	0,26
2021		188	0,26

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Odsetek zgonów więźniów podczas odbywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania był większy w okresie pandemicznym niż przedpandemicznym. W pierwszym roku pandemii zmarło 15 osób więcej niż rok wcześniej w okresie przedpandemicznym, w drugim roku pandemii liczba ta jest o wiele większa, bo wynosiła 29 osób. Około 80% zgonów nastąpiło z przyczyn naturalnych. Z powodu autoagresji w 2018 roku zmarło 26 osób (15,2%), w 2019 — 24 osoby (15,1%), w 2020 — 27 osób (15,5%), i w 2021 — 27 osób (14,4%). Najniższy odsetek zgonów z powodu autoagresji zaobserwowano w drugim roku pandemii.

2.7. Seniorzy w populacji więziennej w latach 2019–2021

Seniorzy, czyli osoby powyżej sześćdziesiątego roku życia, stanowili niewielki odsetek populacji więziennej w badanych latach. W roku 2018 było ich 2934 (4,1%), a w 2019 — 3319 (4,5%); w okresie pandemicznym populacja tej grupy więźniów wzrosła — w 2020 roku wynosiła 3162 osoby (4,7%), a w 2021 — 3406 (4,8%). Ta grupa osób pozbawionych wolności

jest obciążona dużym ryzykiem zakażenia wirusem SARS-CoV-2. Jej liczebność nie podlegała redukcji poprzez zwolnienia prewencyjne ani inne zabiegi w toku odbywania kary pozbawienia wolności. Najwyższy odsetek tej grupy więźniów zaobserwowano w drugim roku pandemii.

2.8. Zdarzenia nadzwyczajne w polskich jednostkach penitencjarnych w latach 2018–2021

Tabela 15. Częstotliwość zdarzeń (nadzwyczajnych) w polskich jednostkach penitencjarnych w okresach przedpandemicznym i pandemicznym

Rodzaje zdarzeń	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	współ- czynnik na 10 000	n	współ- czynnik na 10 000	n	współ- czynnik na 10 000	n	współ- czynnik na 10 000
napaść na funkcjonariusza	150	21,0	142	19,4	128	19,1	126	17,7
zgwałcenie osadzonego	2	0,3	4	0,5	8	1,2	4	0,6
znęcanie się nad osadzonym	115	16,2	105	14,3	48	7,1	34	4,8
bójki lub pobicia	292	40,9	294	40,1	163	24,3	162	22,8
ucieczki z terenu zakładu karnego	2	0,3	4	0,5	0	0,0	1	0,1

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

W zakładzie karnym i areszcie śledczym występują zdarzenia, które patologizują funkcjonowanie tych instytucji. Zdarzenie mogące występować w Służbie Więziennej zostało zdefiniowane w § 2 zarządzenia nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku³⁰, które określa je jako: zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub konwoju Służby Więziennej, zagro-

³⁰ Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania, <https://edu.cossw.pl/file/redirect.php?f=bzczw0bpkki> (dostęp: 4.04.2022).

żenie życia osoby osadzonej, funkcjonariusza albo pracownika Służby Więziennej oraz naruszenie prawa przez osadzonego lub funkcjonariusza albo pracownika Służby Więziennej. Wykaz zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej określa załącznik do tego zarządzenia. Istnieje wiele uwarunkowań, które wpływają na częstotliwość występowania zdarzeń. Zarządzanie jednostką penitencjarną polega na dążeniu do jak najmniejszej liczby takich zdarzeń — rozwiązania ograniczającego ich występowanie upatrywano między innymi w reorganizacji wewnętrznej struktury organizacyjnej jednostek penitencjarnych w postaci oddziałów penitencjarnych³¹.

Funkcjonowanie jednostek penitencjarnych w szczególności w trudnym okresie, jakim jest pandemia, sugeruje, że mógł on mieć wpływ na częstotliwość występowania zdarzeń. Z tabeli 15 wynika, że w okresie pandemii w jednostkach więziennych nastąpił spadek napaści na funkcjonariusza i pracownika Służby Więziennej, znęcania się nad osadzonym, bójek i pobic oraz ucieczek z terenu jednostek penitencjarnych. Współczynniki zgwałceń osadzonego w okresie pandemii były wyższe niż w latach wcześniejszych. Ucieczki skazanych z miejsc zatrudnienia na zewnątrz zakładu karnego częściej występowały w okresie przedpandemicznym niż pandemicznym. W 2018 roku ucieczek z tych miejsc było 266, w 2019 — 169, w 2020 — 42, a w 2021 — 115. Spadek i wzrost liczby ucieczek z miejsc zatrudnienia na zewnątrz zakładu karnego w okresie pandemii był związany z liczbą osób zatrudnionych w tym okresie. Na początku ograniczono tego rodzaju zatrudnienie, a wraz z nim zmalała liczba ucieczek; wzrosła ona natomiast wraz ze wzrostem zatrudnienia w 2021 roku (zob. tabela 10).

³¹ A. Nawój-Śleszyński, *Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowanie osób pozbawionych wolności patologizujących funkcjonowanie jednostek penitencjarnych*, [w:] *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska, Łódź 2019, s. 23–47.

2.9. Przyczyny opuszczenia zakładu karnego przez skazanych na zasadniczą karę pozbawienia wolności w latach 2018–2021

Tabela 16. Opuszczenie zakładu karnego przez więźniów skazanych na zasadniczą karę pozbawienia wolności według niektórych przyczyn w okresie przedpandemicznym i pandemicznym

Przyczyny opuszczenia zakładu karnego	Lata przedpandemiczne		Lata pandemiczne	
	2018	2019	2020	2021
	n	n	n	n
ukończenie kary	37 695	36 936	36 956	36 454
warunkowe zwolnienie	9219	7484	6510	5172
przerwa w karze	1323	1167	1310	1280

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę niektóre przyczyny zwolnienia skazanych z zakładu karnego, najczęściej wychodzili oni na wolność po ukończeniu odbywania kary, później wskutek warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary i przerwy w karze. Na uwagę zasługuje fakt, że w 2018 roku skazani czterokrotnie rzadziej wychodzili na wolność w następstwie warunkowego zwolnienia niż po wykonaniu kary w całości, w 2019 roku — 4,9 razy rzadziej, w 2020 — 5,7 razy, a w 2021 roku aż siedmiokrotnie. Te dane statystyczne są zaskakujące i nie da się ich wytłumaczyć inaczej niż wpływem polityki penitencjarnej w zakresie stosowania instytucji warunkowego zwolnienia, która pojawiła się w polskim systemie penitencyjnym już we wcześniejszych latach³². Częstotliwość korzystania z przerwy w karze w tych dwóch okresach była w jednakowym stopniu zróżnicowana. Najczęściej z tej formy opuszczania zakładu karnego korzystali skazani w 2018 roku, następnie w pierwszym roku pandemii, a w 2021 roku liczebność tej grupy nieco się obniżyła. Należało oczekiwać, że z tej formy opuszczenia zakładu karnego korzystać będą skazani na mocy art. 14c ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczegółowych rozwiązaniach

³² Zob. A. Nawój-Śleszyński, *Recydywiści penitencjarni w populacji więziennej w Polsce w latach 1970–2020*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 528, tabela 5. *Podstawy prawne wyjścia na wolność skazanych na karę pozbawienia wolności w latach 2001–2020*.

w zapobieganiu, przeciwdziałaniu i zwalczaniu COVID-19³³. Jednak tak się nie stało, w pierwszym roku pandemii żaden skazany nie skorzystał z przerwy w karze na wspomnianej podstawie prawnej³⁴.

2.10. Zdalna forma posiedzeń sądu penitencjarnego w czasie pandemii COVID-19

Jednym z zabiegów mających na celu przeciwdziałanie wirusowi SARS-CoV-2, rekomendowanym przez odpowiednie instytucje od samego początku stanu pandemii w Polsce, było ograniczenie kontaktów skazanych z innymi osadzonymi, szczególnie z osobami ze świata zewnętrznego. Posiedzenie sądów penitencjarnych w tradycyjnej formie, to jest na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych, mogły sprzyjać przenoszeniu wirusa z zewnątrz jednostek penitencjarnych, w związku z czym na podstawie art. 14 f ust. 1 ustawy z dnia 2 marca 2022 roku³⁵ w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemiologicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 zaistniała możliwość odbywania posiedzeń sądu penitencjarnego przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, w przypadku gdy w posiedzeniu sądu uczestniczy skazany pozbawiony wolności. Zdalne posiedzenie sądu penitencjarnego jest oceniane pozytywnie, ponieważ zapewniało skazanym możliwość udziału w wokandach sądu penitencjarnego, co sprzyjało eliminowaniu zagrożenia zakażeniu wirusem SARS-CoV-2 w związku z kontaktem z osobami biorącymi udział w posiedzeniach sądu³⁶. Funkcjonowanie posiedzeń sądu penitencjarnego w formie zdalnej spełniało ważną funkcję, zapobiegło bowiem zapaści w funkcjonowaniu sądownictwa penitencjarnego oraz występowaniu niepokojów skazanych wynikających z braku warunków do rozpatrzenia ich spraw (wniosków)³⁷. Sądy penitencjarne w posiedzeniach zdalnych najczęściej udzielały zezwoleń skazanym na odbywanie kary pozbawienia wolności

³³ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

³⁴ J. Kitliński, *Aby wróciła normalność*, „Forum Służby Więziennej” 2021, nr 1, s. 5.

³⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

³⁶ C.P. Kłak, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w czasie pandemii COVID-19*, „Probacja” 2022, nr 3, s. 83.

³⁷ *Ibidem*, s. 86.

poza terenem zakładu karnego w SDE oraz rozpatrywały wnioski o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary.

Od kwietnia 2020 roku sądy penitencjarne rozpatrywały pozytywnie coraz więcej wniosków o zezwolenie na odbywanie przez skazanych kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego — od 4308 w kwietniu 2020 roku liczba ta wzrosła do 7088 w grudniu 2022 roku (tabela 4). W okresie pandemicznym (2020–2021) stopniowo coraz mniej skazanych korzystało z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary (tabela 7). Pomimo pozytywnych walorów zdalnego posiedzenia sądów penitencjarnych w latach 2020–2021, rozstrzygnięcia tych sądów nie przyczyniły się do znaczącego zmniejszenia rozmiarów populacji więziennej, które było zalecane przez różnego rodzaju organizacje międzynarodowe jako sposób zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa SARS-CoV-2.

Czas pandemii zmienił sposób funkcjonowania sądu penitencjarnego z tradycyjnego, czyli odbywania posiedzeń na terenie zakładu karnego i aresztu śledczego, na zdalny. Czesław Kłak postuluje pozostawienie na stałe możliwości odbywania wokand sądu penitencjarnego w formie zdalnej³⁸.

Podsumowanie

Funkcjonowanie jednostki penitencjarnej w warunkach pandemii COVID-19 zrodziło wiele trudnych problemów i obaw. Związane były one: po pierwsze, z reakcją osób pozbawionych wolności na rygor sanitarny po ogłoszeniu na obszarze kraju stanu epidemii; po drugie, z przystosowaniem się do tego reżimu przez osadzonych w izolacji penitencjarnej i kadry penitencjarnej odpowiedzialnej za bezpieczeństwo zdrowotne osób pozbawionych wolności oraz z modyfikowaniem wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wraz z powtarzającymi się falami zagrożenia epidemiologicznego i przedłużaniem się epidemii; po trzecie, z realizacją podstawowych celów wykonywania kary pozbawienia wolności w warunkach obciążenia dodatkowymi obowiązkami kadry penitencjarnej wynikającymi ze stanu zagrożenia zakażeniem wirusem SARS-CoV-2, szczególnie realizacji jej indywidualnoprewencyjnych ce-

³⁸ C.P. Kłak, *Wykonywanie...*, s. 65.

łów. Rygor sanitarny wprowadzony w polskich jednostkach penitencjarnych w marcu 2020 roku w zasadzie nie wywołał reakcji w postaci buntów, protestów czy zbiorowych wystąpień osadzonych, jak to miało miejsce w niektórych państwach Europy i Azji³⁹. Jedyne na początku kwietnia 2020 roku w zakładzie karnym w Chełmnie zanotowano zbiorowe wystąpienie skazanych w postaci odmowy przyjęcia posiłków jako protest przeciwko wprowadzeniu przez dyrektora zakładu obostrzeń związanych z profilaktyką zakażeń wirusem SARS-CoV-2⁴⁰. Również w ciągu dwóch lat nie doszło na terenie jednostek penitencjarnych do masowych zakażeń. Wyjątkiem był incydent w zakładzie karnym w Garbalinie, gdzie na początku 2021 roku w ciągu kilku dni zakaziło się 82 skazanych. Przyczyną tego zakażenia była zbyt krótka izolacja osób pozbawionych wolności, którzy mieli styczność ze skazanym, u którego zdiagnozowano koronawirusa⁴¹.

Czy pandemia w latach 2020–2021 zmieniła polskie więziennictwo? Z pewnością. Trudniejsza jest odpowiedź na pytanie: jaki obraz więziennictwa wyłania się zza kurtyny koronawirusa? Pełny obraz funkcjonowania zakładu karnego i aresztu śledczego w czasie pandemii COVID-19 jest skomplikowany i wielowymiarowy. Wyzwaniem byłoby go w sposób kompletny przedstawić w niniejszym opracowaniu⁴². Dlatego też ograniczyłam się do porównania funkcjonowania niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego oraz niektórych zachowań osób pozbawionych

³⁹ A. Porębska, *Co wirus zmienił w więzieniach*, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 7, s. 30–31.

⁴⁰ P. Ostaszewski, J. Klimczak, J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*, Warszawa 2021, s. 175.

⁴¹ J. Kaźmierczak, *Koronawirus w Zakładzie Karnym w Garbalinie. Blisko 100 osadzonych zostało zakażonych*, Łęczysca.Naszemiasto.pl, 27.02.2021, <https://leczysca.naszemiasto.pl/koronawirus-w-zakladzie-karnym-w-garbalinie-blisko-100/ar/c1-8158653> (dostęp: 4.03.2021).

⁴² W literaturze naukowej pojawiają się opracowania, które uzupełniają i wzbogacają obraz funkcjonowania jednostek penitencjarnych w okresie pandemii COVID-19 w oparciu o inne kryteria nie zostały zastosowane w niniejszym opracowaniu, por. T. Kośmider, R. Nowacki, J. Werbliński, *Bezpieczeństwo jednostek penitencjarnych w czasie pandemii COVID-19. Doświadczenie polskie*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 5–24; por. A. Lewicka-Zelent, *Emocje przeżywane przez osoby osadzone w polskich więzieniach w czasie pandemii COVID-19*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 25–48.

wolności charakterystycznych dla instytucji, w której funkcjonowali, w ciągu dwóch lat przed pandemią oraz w okresie pandemicznym, to jest w latach 2018–2019 i 2020–2021.

Rozwiązaniem postulowanym przez wiele instytucji i organizacji międzynarodowych (między innymi WHO, SPT, CPT) w czasie pandemii było pomniejszenie liczby więźniów w stosunku do okresu przedpandemicznego. „Rozgęszczone” więzienie służyć miało zachowaniu dystansu społecznego i zapobiegnięciu zakażeniom wirusem SARCOS-CoV-2. W świetle danych statystycznych populacja więzienna w początkowym okresie pandemii była mniejsza niż przed nią. W pierwszym roku pandemii, to jest 2020, od stycznia do grudnia nastąpił spadek populacji więziennej o 9,6%. Było to spowodowane nie prewencyjną redukcją populacji więziennej, ale mniejszą liczbą osób przyjmowanych do zakładu karnego⁴³. Wprawdzie osoby pozbawione wolności w okresie pandemii egzystowały na większej powierzchni mieszkalnej niż w okresie przedpandemicznym, ale nadal była to powierzchnia daleka od postulowanej przez CPT. Korzystanie więźniów z większej powierzchni celi mieszkalnej wynikało z większej liczby osób odbywających karę w SDE, co wiązało się ze zwiększeniem dostępności miejsc w oddziałach jednostek penitencjarnych. Jednak liczba skazanych odbywających karę w SDE nie wpłynęła znacząco na pomniejszenie populacji więziennej w zakładach karnych.

W okresie pandemii zauważono spadek odsetka skazanych, wobec których była wykonywana kara pozbawienia wolności w SPO, systemie o największym potencjale resocjalizacyjnym. W drugim roku pandemii tylko 42,7% skazanych odbywało karę w SPO, co był najniższym odsetkiem przez ponad 20 lat stosowania tej instytucji na podstawie k.k.w. z 1997 roku. Również w okresie pandemii spadł odsetek skazanych, którym sąd penitencjarny udzielał warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Obniżania zaangażowania w działalność resocjalizacyjną zarówno kadry penitencjarnej, jak i więźniów nie można oceniać jednoznacznie i przypisać tylko pandemii, ponieważ tendencje spadkowe kierowania skazanych do SPO i korzystania przez nich z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary zostały zaobserwowane o wiele wcześniej niż w badanym okresie. Można przyjąć hipotezę (być może ryzykowną), że

⁴³ B. Stańdo-Kawecka, *Populacja więzienna...*, s. 136.

obraz statystyczny omawianych instytucji jest rezultatem realizowanej represyjnej polityki penitencjarnej.

Więzienia w okresie pandemii to placówki zamknięte na kontakty skazanych ze światem zewnętrznym i odwrotnie. Na początku pandemii zostały wstrzymane widzenia na terenie jednostek penitencjarnych, przepustki, wyjścia na zewnątrz zakładu karnego w celu nauczania, szkolenia, zajęć terapeutycznych oraz kulturalno-oświatowych i sportowych, ograniczono wejścia osób z zewnątrz na teren zakładu. W zakładach karnych i aresztach śledczych nie odbywały się posługi religijne⁴⁴. Wokandy sądu penitencjarnego przyjmowały formę online. W drugim roku pandemii w związku ze zmieniającymi się warunkami epidemiologicznymi przywracano stopniowo kontakt skazanych ze światem zewnętrznym, między innymi zezwolenia na widzenia wewnątrz zakładu karnego z rodziną na warunkach szczególnego reżimu sanitarnego. W drugim kwartale 2020 roku wstrzymane zostały przepustki i zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni oraz zezwolenia na widzenia się bez dozoru poza terenem zakładu karnego na czas 30 godzin. Pod koniec drugiego roku pandemii pojawiły się zezwolenia na widzenia trzydziestogodzinne (106 osób), zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni (29 osób) oraz jedna przepustka z zakładu karnego typu otwartego. Przez cały okres pandemii skazani korzystali z przepustek losowych, o których mowa w art. 141a § 1 k.k.w., zanikły zezwolenia udzielane w trybie art. 165 § 2 k.k.w. W pierwszym roku pandemii zatrudnienie skazanych na zewnątrz zakładów karnych ograniczono do 50%, w następnym roku wzrastało z miesiąca na miesiąc, by osiągnąć poziom wyższy niż w okresie przedpandemicznym. Transporty skazanych i tymczasowo aresztowanych w roku 2020 zmalały, by rok później również zacząć stopniowo wzrastać.

W okresie pandemii częstotliwość stosowania najsurowszej kary dyscyplinarnej w postaci umieszczenia w celi izolacyjnej na okres 28 dni była mniejsza niż w okresie przedpandemicznym. Ten wynik może być świadectwem, że w więzieniach panował wówczas stan porządku i dyscypliny. W okresie pandemii poziom zachowań samoagresywnych ogółem był niższy niż w latach wcześniejszych. Odsetek zgonów osób pozbawionych

⁴⁴ E. Witkowska-Grabias, K. Wierzbicki, *Ograniczenie realizacji prawa osadzonych do uczestnictwa w więziennych praktykach religijnych w związku z SARS-CoV-2*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 108, s. 5–18.

wolności w trakcie pandemii był natomiast nieco większy niż w okresie przedpandemicznym. Około 80% zgonów nastąpiło z przyczyn naturalnych, około 15% z powodu autoagresji, niezależnie od okresu, w którym występowały. Osoby pozbawione wolności w wieku senioralnym, grupa wysokiego ryzyka zakażenia wirusem SARS-CoV-2, stanowiła w populacji więziennej ponad 4%, nieco więcej w okresie pandemicznym niż przedpandemicznym.

Obraz więziennictwa w okresie pandemii w świetle nadzwyczajnych wypadków jest szczególnie pozytywny, ponieważ nastąpił spadek napaści na funkcjonariuszy Służby Więziennej i pracowników więziennictwa, znęcania się nad osadzonymi, zmalał współczynnik bójek i pobić oraz ucieczek z zakładów karnych i aresztów śledczych. Więźniowie w czasie pandemii wychodzili na wolność najczęściej w następstwie wykonania kary pozbawienia wolności w całości, rzadziej w związku z warunkowym zwolnieniem z odbycia reszty kary.

Podsumowując funkcjonowanie polskich więzień w okresie pandemii COVID-19, na podstawie przyjętych kryteriów należy je ocenić pozytywnie. Warto to podkreślić, więzienia funkcjonowały bowiem z populacją osób pozbawionych wolności, która nie uległa prewencyjnej redukcji. Wpływu na pomniejszenie zaludnienia więzień nie miały też rozwiązania zawarte w tak zwanej tarczy antykryzysowej — mianowicie możliwość stosowania specyficznego rodzaju przerwy w wykonywaniu kary pozbawienia wolności udzielanej przez sąd penitencjarny na wniosek dyrektora zakładu karnego zatwierdzony przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej i wydłużenia do roku i sześciu miesięcy wymiaru kary pozbawienia wolności jako formalnej przesłanki pozwalającej skazanemu ubiegania się o zezwolenie na odbycie kary pozbawienia wolności w SDE.

Zjawiska negatywne, jakie pojawiały się w ocenianym okresie, to spadek liczby osób, wobec których była wykonywana kara pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania i spadek liczby skazanych korzystających z warunkowego zwolnienia. Nie były jednoznacznie związane z rygorami sanitarnymi, lecz polityką penitencjarną, której źródła należałoby upatrywać jeszcze we wcześniejszym okresie, to jest przedpandemicznym. Więziennictwo w czasie pandemii COVID-19 elastycznie reagowało na zmieniające się warunki epidemiologiczne modyfikujące rygory sanitarne, co znalazło wyraz między innymi w zatrud-

nianiu skazanych na zewnątrz zakładu karnego czy kontaktach ze światem zewnętrznym. Dodatkowe ogromne koszty funkcjonowania więzienia w okresie pandemii ponosili funkcjonariusze, więźniowie i ich rodziny, bez których obraz ocenianej instytucji byłby zupełnie inny.

Bibliografia

Literatura

- Bezpieczeństwo przede wszystkim*, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 4, s. 8–10.
- Grzesiak P., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w czasie pandemii COVID-19 — uwagi dogmatycznoprawne i socjologicznoprawne*, „Palestra” 2020, nr 49, <https://palestra.pl/pl/e-palestra/49/2020/wykonywanie-kary-pozbawienia-wolnosci-w-czasie-pandemii-covid-19-uwagi-dogmatycznoprawne-i-socjologicznoprawne>.
- Jadeszko M., *Zjawisko autoagresji wśród osób pozbawionych wolności*, [w:] *Psychospołeczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, red. S. Grzesiak, Warszawa 2020, s. 173–184.
- Lewicka-Zelent A., *Emocje przeżywane przez osoby osadzone w polskich więzieniach w czasie pandemii COVID-19*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 25–48.
- Kłak C.P., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w czasie pandemii COVID-19*, „Probacja” 2022, nr 3, s. 65–102.
- Kitliński J., *Aby wróciła normalność*, „Forum Służby Więziennej” 2021, nr 1, s. 4–5.
- Kośmider T., Nowacki R., Werbliński J., *Bezpieczeństwo jednostek penitencjarnych w czasie pandemii COVID-19. Doświadczenie polskie*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 5–24.
- Nawój-Śleszyński A., *Prawo osób uwięzionych do minimalnej powierzchni celi mieszkalnej w ich statusie prawnym i praktyce w latach 1989–2018*, [w:] *Polski system penitencjarny w stulecie odzyskania niepodległości*, red. T. Bulenda, A. Nawój-Śleszyński, Warszawa 2020, s. 271–290.
- Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce — przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.
- Nawój-Śleszyński A., *Rozmiary i różnicowanie populacji więziennej w Polsce w okresie obowiązywania ustawodawstwa karno-wykonawczego z 1997 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019, s. 139–182.
- Nawój-Śleszyński A., *Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowania osób pozbawionych wolności patologizujących funkcjonowanie jednostek więziennych*, [w:] *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska, Łódź 2019, s. 23–48.
- Niełaczna M., *Funkcjonowanie zakładu karnego w czasie epidemii koronawirusa*. LEX/el.2020, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze-praktyczne/funkcjonowanie-zakladow-karnych-w-czasie-epidemii-470129851>.

- Nielączna M., *COVID-19 a funkcjonowanie polskiego więziennictwa*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 57, 2020, s. 87–104.
- Ornowska A., *Dozór elektroniczny w czasach epidemii koronowirusa z tzw. tarczy antykryzysowej oraz możliwości przerwy w wykonywaniu kary pozbawienia wolności*, LEX/el.2020.
- Ostaszewski P., Klimczak J., Włodarczyk-Madejska J., *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii*, Warszawa 2021.
- Porębska A., *Co wirus zmienił w więzieniach*, 2020, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 7, s. 30–31.
- Stańdo-Kawecka B., *Populacja więzienna w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19*, „Archiwum Kryminologii” 43, 2021, nr 2, s. 127–149.
- Witkowska-Grabias E., Wierzbicki K., *Ograniczenie realizacji prawa osadzonych do uczestnictwa w więziennych praktykach religijnych w związku z SARS-CoV-2*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 108, s. 5–18.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.).
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 374).
- Ustawa z dnia 31 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 568).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 491).
- Zarządzenie Nr 20/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 2 marca 2020 roku w sprawie powołania zespołu do koordynowania działań podejmowanych w związku z zagrożeniem epidemiologicznym w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, <http://tinyurl.com/5assu7zf>.
- Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zarządzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania, <https://edu.cossw.pl/file/redir.php?f=bzczw0bpkki>.

Źródła internetowe

- Aebi M.F., Tiago M.M., *SPACE I — 2019 — Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations*, Strasbourg 2020, https://wp.unil.ch/space/files/2023/05/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf.

- Co z przepustkami więźniów w czasie pandemii. Rzecznik pyta Służbę Więzienną*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 5.01.2022 roku, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-pandemia-wiezniowie-przepustki-sw>.
- Każmierczak J., *Koronawirus w Zakładzie Karnym w Garbalinie. Blisko 100 osadzonych zostało zakażonych*, Łęczysca.Naszemiasto.pl, 27.02.2021, <https://leczyca.naszemiasto.pl/koronawirus-w-zakladzie-karnym-w-garbalinie-blisko-100/ar/c1-8158653>.
- Koronawirus: Sytuacja w więzieniach budzi poważne obawy. RPO do Służby Więziennej*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 4.04.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-sytuacja-w-wiezieniach-budzi-powazne-obawy>.
- Pismo Sekretarza Stanu do Rzecznika Praw Obywatelskich z 1.04.2020, DWOiP-II.53.1.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedz%20MS%2C%201.04.2020.pdf>.
- Pismo Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 19.01.2022, BP.414.6.2022, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-01/Odpowiedz_SW_19.1.2022.pdf.
- Rojek-Socha P., *W więzieniu do końca kary – warunkowych zwolnień coraz mniej*, Prawo.pl, 4.03.2019, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/przedterminowe-warunkowe-zwolnienie-dane-za-2015-2018-r.378443.html>.

Prisons in Poland during the COVID-19 pandemic: The development of some institutions of executive criminal law in 2020–2021

Abstract

The article is devoted to an attempt to diagnose the functioning of prisons during the COVID-19 pandemic. The author tried to answer the questions whether and what changes occurred in the implementation of the statutory tasks of penitentiary units in the special period, which was the time of the threat of a pandemic, how did it affect the size of the prison population and the living conditions of persons deprived of liberty on the surface of a residential cell, which at that time period they occupied? The author was particularly interested in determining the functioning of some institutions of executive penal law and some pathological and dangerous behavior of prisoners during the pandemic. For this purpose, the author has attempted to compare some institutions of penitentiary law in the pre-pandemic period, i.e. in 2018–2019, with the pandemic period, i.e. in 2020–2021, and in particular the size of the prison population, the execution of imprisonment outside the prison in electronic monitoring system, participation of convicts in social rehabilitation systems for serving the penalty of imprisonment, application of the institution of conditional release from serving the rest of the sentence, contact of convicts with the outside world, i.e. in the form of passes, employment outside the penitentiary facility, movement of prisoners between penitentiary units and courts and prosecutor's offices, execution of the most severe disciplinary penalty, frequency of deviant behavior of prisoners threatening their health and life (self-aggression) and threatening the safety of

penitentiary units and prison staff, modes of leaving prisons by persons deprived of their liberty. The functioning of penitentiary courts during the pandemic was assessed, which changed the mode of holding court proceedings from traditional to remote. Determining the measurements of these variables in two periods allowed for the formulation of final conclusions that are interesting, because sometimes and surprising.

Keywords: COVID-19 pandemic, SARS-CoV-2 virus, prison, sanitary rigors in a pandemic, size of the prison population, executive penal law institutions, execution of imprisonment in the electronic monitoring system, programmed impact system, conditional release from serving the remainder of the sentence, disturbances in the behavior of prisoners, threat to the security of the penitentiary unit, remote sitting of the penitentiary court